

KS. ZBIGNIEW ZAREMSKI

PSYCHOLOGICZNE PODSTAWY DUSZPASTERSTWA DOROSŁYCH

Psychological grounds for adult pastoral care

Duszpasterstwo dorosłych to działalność zbawcza Kościoła zaadresowana i dostosowana w swoich metodach i formach do osób dorosłych. Sytuuje się ono w ramach duszpasterstwa zwyczajnego, które stanowi zorganizowaną działalnością Kościoła skierowaną do wszystkich wiernych i zmierza bezpośrednio do zaspokojenia ich potrzeb religijnych oraz osiągnięcia celu Kościoła i każdej wspólnoty religijnej, którym jest spotkanie z Bogiem w wierze i miłości. Można je również zaliczyć do duszpasterstwa nadzwyczajnego czyli zaadresowanego do grup i poszczególnych ludzi w danym środowisku, którzy ze względu na warunki życia i szczególne potrzeby religijne nie mogą dostatecznie korzystać z duszpasterstwa zwyczajnego (DB 18). Jednak bez względu na jego usytuowanie w działalności pastoralnej Kościoła zawsze powinno być ono dostosowane do poziomu duchowego, intelektualnego, do wieku i zawodu oraz szczególnych potrzeb osób dorosłych¹.

W tym miejscu warto również wskazać na ścisły związek duszpasterstwa dorosłych z duszpasterstwem rodzin, które z założenia ukierunkowane jest na małżeństwo i rodzinę a więc przygotowanie narzeczonych do zawarcia sakramentalnego związku oraz

---

¹ M. Fiałkowski, *Dojrzały i aktywni we wspólnocie Kościoła. Założenia duszpasterstwa dorosłych*. „Warszawskie Studia Pastoralne” (2016), nr specjalny, s. 319; zob. także: tenże, *Papieża Franciszka inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży*, „Polonia Sacra” 20 (2016), nr 4, s. 87–99; tenże, *Cele duszpasterstwa dorosłych*. „Warszawskie Studia Pastoralne” 14(2019), nr 2, s. 7-17.

towarzystwie małżonkom i rodzinom, realizującym powołanie małżeńsko-rodzinne. Podmiotem i przedmiotem posługi obu tych duszpasterstw są osoby dorosłe a w przypadku duszpasterstwa rodzin także dzieci, młodzież i osoby starsze. Aby duszpasterstwo dorosłych było skuteczne musi ono oprócz fundamentalnych i niezmiennych podstaw teologicznych uwzględniać szeroko rozumiane uwarunkowania a wśród nich psychologiczne, dotyczące znajomości psychicznego rozwoju i funkcjonowania ludzi dorosłych. O takim podejściu mowa jest w nauczaniu Kościoła i literaturze przedmiotu. Uwarunkowań pozateologicznych nie można pominąć w działalności duszpasterskiej, gdyż ich znajomość wydatnie usprawnia realizację zbawczego dzieła Chrystusa realizowanego we wspólnocie Kościoła. Prezentacja psychologicznych uwarunkowań posługi duszpasterskiej stanowi zatem główną problematykę podjętą w syntetycznej formie w niniejszym artykule.

1. Kryteria i charakterystyka psychologiczna okresu dorosłości

Według Włodzimierza Szewczuka człowiek „dorosły jest sam odpowiedzialny za siebie jest sam podmiotem działalności produkcyjnej, sam decyduje o swoim planie życiowym, sam musi się parzyć z trudnościami jego realizacji, sam odpowiada wobec społeczeństwa za swoją działalność”². Takie ujęcie dorosłości zawiera „mocne strony” i wskazuje, że dorosłości towarzyszy: rozumność, odpowiedzialność, operatywność, konstruktywność, niezależność a także autonomia. Bycie dorosłym oznacza nie ustawać w działaniach, akceptować swoje granice, umieć relatywizować wydarzenia, stawać się zdolnym do autonomii i przeżywania swojej samotności. Dorosły człowiek to taki ktoś, kto po osiągnięciu szczytowej granicy rozwoju fizycznego oraz odpowiedniego poziomu dojrzałości intelektualnej i emocjonalno - dążeniowej, które umożliwiają mu rozwiązywanie podstawowych problemów życiowych i decydowanie o sobie samodzielnie uczestniczy w życiu społecznym, zapewnia sobie byt i zdolny jest do wykonywania różnych zadań społecznych między innymi wychowania

---

² W. Szewczuk, *Psychologia człowieka dorosłego*, Warszawa 1961, s. 40-41.

potomstwa, a przy tym odznacza się on całkowitą swobodą w wykonywaniu swoich obowiązków³.

Dorosłość to najdłuższy okres rozwojowy w życiu człowieka, obejmujący kilkadziesiąt lat i rozciągający się między dorastaniem a starością. Przebieg indywidualnej historii życia dorosłego uzależniony jest od konkretnych warunków rodzinnych, od wielorako ukształtowanego środowiska wychowawczego, stanu zdrowia, doświadczenia a w znaczącym stopniu od świadomego kierowania sobą. Zdzisław Chlewiński twierdzi, że wiek dorosłości określa się zależnie od warunków geograficzno-kulturowych, poczynając od 15-21 roku wżwyż, wyłączając z tego okresu starość⁴. W naszym jednak kręgu kulturowym zwykło się przyjmować, że dorosłość rozpościera się między 20-25 a 65-85 rokiem życia i dzieli się na trzy okresy: wczesną, średnią i późną dorosłość. Wczesna dorosłość to okres między 20-23 a 35-40 rokiem życia, średnia przypada na 35-40 a 55-60 rok życia; natomiast późna rozpoczyna się powyżej 60. roku życia i nie jest przedmiotem prowadzonych w tej publikacji analiz⁵.

Psychologowie w swoich badaniach nad dorosłością zadawali sobie pytanie co oprócz uzyskanego wieku decyduje o tym, że człowiek osiąga dorosłość. W odpowiedzi wskazali na cztery istotne elementy, do których zaliczyli: zadania życiowe takie jak podjęcie pracy i założenie rodziny; odpowiedzialność za siebie i innych; niezależność od rodziców lub innych osób pełniących funkcję opiekunów oraz wolność wyboru i towarzyszącą jej siłę do spełniania pragnień i realizacji dążeń. Podali także kryteria wykluczające psychospołeczną koncepcję dorosłości. A do kryteriów tych zaliczyli między innymi: zależność uniemożliwiająca wolność wyboru, paraliżujący lęk w obliczu nowych zadań i skrajną nieodpowiedzialność za siebie i za innych. Te cechy uniemożliwiają, zdaniem badaczy, racjonalne podejmowanie decyzji

---

³ Z. Chlewiński, *Dorosły-struktura*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1983, t. 4, kol. 123-124.

⁴ Tamże.

⁵ *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 15.

i zaangażowanie w ich realizację. Kryteria wykluczające sugerują przy tym tak zwaną osobowość niedojrzałą lub nieprawidłową⁶.

Dokonując prezentacji dorosłości należy rozpocząć od opisu wczesnej dorosłości, gdyż to w tym okresie zarówno rozwój fizyczny, intelektualny, jak i społeczny umożliwia człowiekowi osiągnięcie niezależności ekonomicznej oraz odpowiedzialne pełnienie nowych ról społecznych, zwłaszcza pracownika, małżonka czy rodzica. Aktywność osoby we wczesnej dorosłości koncentruje się przede wszystkim wokół własnej rodziny oraz pracy zawodowej, przy czym w tę pierwszą zaangażowane są bardziej kobiety, a w drugą mężczyźni. Szczególnego znaczenia nabiera w tym okresie zwykle rozwiązywanie codziennych problemów, gdyż stymuluje ono rozwój myślenia u młodych dorosłych.

Zaznaczyć trzeba, że średnia dorosłość określana inaczej jako wiek średni odznacza się przede wszystkim plastycznością i dużą potencjalnością. Dostrzega się przy tym, że czynniki biologiczne odgrywają mniejszą rolę w określaniu natury procesu rozwoju. Jednak ma miejsce obniżenie wydajności organizmu oraz przekwitanie. Skutki tych procesów są różne u obu płci i mogą być w dużej mierze niwelowane oraz kompensowane. Na okres średniej dorosłości przypada robienie największej kariery zawodowej lub największego kryzysu w tejże karierze. Zmieniają się także w tym okresie relacje z dziećmi oraz ze starzejącymi się rodzicami, a osoby dorosłe zdobywają coraz większe doświadczenie i wzbogacają się o życiową mądrość⁷.

Dorosłość to czas bardzo ważny w życiu człowieka, gdyż następują wtedy jedne z najważniejszych zmian, decydujących o całościowej ocenie jakości i bilansie życia. Zmiany mentalne, dynamika osobowości i wyzwania, przed jakimi staje człowiek sprawiają, że jest to okres, w którym podejmowane są ważne decyzje oraz mają miejsce

---

⁶ P. Oleś, *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość, zmiana, integracja*, Warszawa 2015, s. 17-19.

⁷ B. Szmigielska, *Wczesna dorosłość*, w: *Słownik psychologiczny*, red. J. Siuta, Kraków 2005, s. 305-306; także, *Średnia dorosłość*, w: *Słownik psychologiczny*, dz. cyt., s. 279.

znaczące wydarzenia. Dorosłość to czas, kiedy zachodzące zmiany w największym stopniu są pochodną intencjonalnej aktywności samego podmiotu. Świadomość upływającego czasu i odległej choć ograniczonej perspektywy przyszłości inspirują ludzi do podejmowania wyborów sprzyjających rozwojowi osobowości. Na kształt życia dorosłego wpływ mają nie tylko podejmowane decyzje, ale również to, jak człowiek postrzega własne zadania i szanse, jakie wyznacza sobie kierunki aktywności i rozwoju, jakie ma wreszcie ideały, plany i dążenia oraz jakich dokonań od siebie oczekuje. Poza przypadkami życia zdeterminowanego pewnymi wydarzeniami dorosłość jest okresem wielkiej szansy dla autokreacji⁸.

Charakteryzując osobę dorosłą stwierdzić należy, że rozmaite funkcje psychiczne dorosłych w przeciwieństwie do dzieci i młodzieży utrzymują się na bardzo stabilnym poziomie, co widoczne jest w wytrwałej koncentracji uwagi na jednym przedmiocie, bardziej obiektywnej i kontrolowanej percepcji otoczenia. Wyobrażenia osoby dorosłej jest wyjątkowo twórcza i podlega krytycznej ocenie, zaś pamięć mechaniczna staje się coraz słabsza, podlegając krytycznej ocenie na korzyść coraz silniejszej pamięci logicznej. Na podkreślenie zasługuje fakt, że osoby dorosłe charakteryzuje się zrównoważoną emocjonalnością, stałością i wytrwałym dążeniem, a także myśleniem abstrakcyjnym. Zauważa się u nich, że wydajność energetyczna organizmu utrzymuje się na wyrównanym poziomie i zmniejsza się dopiero w okresie późniejszym (zmiany inwolucyjne u kobiet mają miejsce w 45-55 roku życia, a u mężczyzn w 50-60), co wyraźnie wpływa na spadek aktywności psychicznej. W późniejszych dekadach dorosłości ma miejsce osłabienie funkcji wzroku, słuchu oraz szybkości reakcji na różne bodźce. Jednak obniżenie elementarnych sprawności nie ogranicza zasadniczo możliwości rozwoju, a co najwyżej wyklucza prace uzależnione od sprawności sensoryczno-motorycznych. Mimo zachodzących zmian u osób dorosłych rozwija się życie umysłowe, zdolność twórczego i krytycznego myślenia, a także

---

⁸ P. Oleś, *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość, zmiana, integracja*, dz. cyt., s. 11.

trafność ocen. Utrzymanie wysokiego poziomu oraz jego obniżanie zależą w dużym stopniu od ogólnego stanu psychicznej odporności organizmu⁹.

Należy również zaznaczyć, że w okresie dojrzałości stają się coraz bardziej wyraźne różnice między płciami, wynika to z odmienności biologicznej, a także odrębnych ról wyznaczonych w kulturze kobiecie i mężczyźnie, zmieniają się one pod wpływem czynników kulturowych. Wśród psychicznych atrybutów człowieka dorosłego wymienia się: zdolność do **abstrakcyjnego myślenia**; umiejętność formułowania odpowiedzi na pytania dotyczące jego jako osoby oraz członka społeczeństwa i istoty we wszechświecie; gotowość do podjęcia i wykonywania pracy zawodowej; umiejętność dokonywania wyborów **wartości** oraz własnego miejsca w świecie; aktywne uczestnictwo w procesach interakcji społecznych; dojrzałe **relacje interpersonalne** z innymi; zdolność do obiektywnej oceny siebie i innych, zajmowania stanowiska wobec innych osób, problemów i wartości; doświadczenie zdobywane poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju sytuacjach; styczność z innymi ludźmi oraz wewnętrzne przeżycia i własne postępowanie, które mają wpływ na ukształtowanie się **tożsamości** oraz **samooceny** oraz umiejętność podnoszenia kwalifikacji.

Zasadniczą treść życia dorosłego stanowi praca zawodowa, rozwijająca uzdolnienia i zainteresowania oraz kształtująca osobowość. U większości dorosłych występuje wyraźne ukierunkowanie przyszłościowe, zwłaszcza na osiągnięcia zawodowe, naukowe, społeczne i artystyczne. Każdy dorosły uprawia przynajmniej jedną formę działalności, która choć w wąskim zakresie wzbogaca jego psychikę, poszerza doświadczenie i możliwości dalszego działania. Dorosli podejmują również trud samodzielnego uczenia się i wychowania, które sprowadza się do samowychowania, zmierzającego do osiągnięcia osobowej dojrzałości i intelektualnej samodzielności, polegającej na dostrzeganiu właściwych problemów życiowych, uniezależnianiu się od poglądów narzuconych z zewnątrz w gotowej formie a także na

---

⁹ Z. Chlewiński, *Dorosły – struktura*, dz. cyt., kol. 124.

kierowaniu się w swym postępowaniu, uznanym i zinternalizowanym systemem wartości¹⁰.

2. Rozwój w okresie dorosłości

Do niedawna niewielu psychologów zwracało uwagę na proces rozwoju w dorosłości. Zarówno Jean Piaget, jak i Zygmunt Freud nie zajmowali się dorosłością. Okres dorosłości traktowany był jako ostatni zasadniczy okres rozwojowy. Jednak w ostatnich latach sytuacja się zmieniła i psychologowie wyraźnie stwierdzili, że człowiek podlega ciągłemu rozwojowi i podjęli intensywne badania na dorosłością¹¹. Główną teorią, która objęła pełny cykl życia człowieka od narodzin aż do starości stała się teoria Erika Eriksona, który pisał w sposób wyczerpujący nie tylko na temat dzieciństwa czy dorastania, ale również na temat zmian rozwojowych, które zachodzą w okresie dorosłości. Zwracał on przy tym uwagę na społeczne czynniki rozwoju i opisał sekwencje stadiów w rozwoju psychospołecznym. Erikson traktował każde stadium rozwoju jako związane z jakimś kryzysem lub też konfliktem, któremu jednostka musi stawić czoło i który musi rozwiązać. Wymienia on osiem stadiów rozwoju psychospołecznego. Do wczesnej dorosłości przypisuje kryzys, dotyczący intymności i samotności. Dlatego człowiek w tej fazie życia poszukuje bliskich i trwałych związków z innymi, szczególnie z partnerem odmiennej płci. Pomyślne rozwiązanie tegoż kryzysu życiowego polega na umiejętnym przeżywaniu miłości i oddaniu w stosunku do innych zaś niepomyślne prowadzi do samotności i pozbawionych treści związków z innymi. Natomiast dla średniej dorosłości charakterystyczny kryzys życiowy koncentruje się wokół produktywności i stagnacji. Jednostka poszukuje wtedy odpowiednich dla siebie form produktywności i twórczości, jak również własnego wkładu do społeczeństwa jako całości. Pomyślne rozwiązanie uwidacznia się w zdolności do opieki i troski o innych, zaś negatywne na braku rozwoju i nadmiernej

---

¹⁰ S. Solak, *Człowiek i jego wychowanie. Zagadnienia wybrane*, Tarnów 2001, s. 125-133.

¹¹ Tamże, s. 125.

trosce o siebie samego¹². Jednak wydarzeniem niejako centralnym jest kryzys wieku średniego, stanowiący moment przełomowy w życiu osoby dorosłej. Człowiek uświadamia sobie przemijanie, zachodzące zmiany zarówno te fizyczne, jak i psychiczne efekty starzenia się, opuszczenie domu przez dzieci i realność śmierci oraz dokonuje wstępnej oceny dotychczasowego życia. Kryzys ten może przebiegać w formie łagodnej, i wówczas pojawia się jedynie poczucie zmęczenia, frustracja i poczucie bezradności, lub może przybierać formy bardziej drastyczne, wywołujące depresję i prowadząc do nagłych zmian w życiu rodzinnym i zawodowym¹³.

Z omawianym okresem życia ściśle łączą się zadania rozwojowe, które człowiek dorosły powinien rozwiązać na etapie wczesnej i średniej dorosłości. Pojęcie zadanie rozwojowe wprowadził Robert J. Havighurst, definiując je jako „problem, wobec którego staje jednostka w danym okresie życia”. Problem ten wynika z pewnych oczekiwań społecznych formułowanych pod adresem osób w konkretnym przedziale wiekowym. Poradzenie sobie z zadaniem rozwojowym przyczynia się do poczucia zadowolenia i satysfakcji oraz prowadzi do optymistycznego nastawienia względem kolejnych zadań. Z kolei niepowodzenie prowadzi do pogorszenia się jakości funkcjonowania jednostki, do kulminacji konfliktów wewnętrznych, a następnie do poszukiwania i opanowywania nowych możliwości działania¹⁴.

Do typowych zadań rozwojowych charakterystycznych dla wczesnej dorosłości zaliczyć należy: wybór małżonka; uczenie się współżycia z małżonką/kiem; założenie rodziny; wychowywanie dzieci; prowadzenie domu; rozpoczęcie pracy zawodowej; podjęcie obowiązków obywatelskich; znalezienie pokrewnej grupy społecznej. Natomiast wśród zadań średniej dorosłości sytuują się między innymi: wspomaganie dorastających dzieci tak, aby stawały się

---

¹² A. Brich, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Warszawa 1998, s. 130-132.

¹³ D. Czyżowska, *Kryzys wieku średniego*, w: *Słownik psychologiczny*, dz. cyt., s. 132.

¹⁴ P. Oleś, *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość, zmiana, integracja*, dz. cyt., s. 51-52.

odpowiedzialnymi i szczęśliwymi ludźmi dorosłymi; osiągnięcie dojrzałej odpowiedzialności społecznej i obywatelskiej; uzyskanie i utrzymywanie zadowalającej sprawności w pracy zawodowej; wypełnienie wolnego czasu zajęciami typowymi dla ludzi dorosłych; traktowanie małżonka/i jako osoby; akceptowanie i dostosowanie się do fizjologicznych zmian wieku średniego; przystosowanie do starzenia się rodziców¹⁵.

Pochylając się nad rozwojem w okresie dorosłości należy wymienić również tzw. trendy rozwojowe, które reprezentują ideały rozwojowe zwłaszcza dla wczesnej dorosłości. Psychologowie twierdzą, że większość ludzi rozwija się zgodnie z tymi wymiarami, osiągając ideały rozwojowe. R. White wymienia pięć trendów rozwojowych. Na pierwszym miejscu usytuował stabilizację tożsamości ego, wyrażającą się w dojrzałe ukształtowanej uczuciowości jednostki oraz spójności jego własnej tożsamości. Następnie wskazał na nawiązywanie głębszych związków interpersonalnych, pogłębianie dziedzin ludzkiej aktywności, humanizację wartości i wzrost znaczenia o innych¹⁶.

Warto także zauważyć, że badania w zakresie takich cech jak inwestowanie w rozwój intelektualny, otwartość „ja”, opiekuńczość, wiara we własne siły, pokazują że ma tutaj miejsce wyraźny ich rozwój w okresie od dorastania aż do starości. Natomiast gdy idzie o osobowość człowieka dorosłego, to należy stwierdzić jej względnie stały charakter. Do najbardziej stabilnych cech osobowości należą wartości: społeczne, polityczne, ekonomiczne, religijne i estetyczne, a także zainteresowania zawodowe. Chociaż badania poprzeczne są mniej jednoznaczne i sugerują występowanie różnic związanych z wiekiem w zakresie takich cech osobowości, jak sztywność, ostrożność, konserwatyzm i pojęcia „Ja”. Badania nad osobowością pokazują również, że kobiety mają bardziej stałą osobowość niż mężczyźni. Osobowość mężczyzn podlega największym zmianom przy przejściu

---

¹⁵ Tamże.

¹⁶ A. Brich, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, dz. cyt., s. 133-134.

od okresu dorastania do wczesnego okresu dojrzałego, gdy osiąga się niezależność zawodową i finansową¹⁷.

3. Religijność osoby dorosłej

Na temat religijności człowieka dorosłego jest niewiele badań. Rozwój religijności jak pisze Czesław Walesa w omawianym okresie dotyczy przede wszystkim rewizji dotychczasowych zachowań religijnych i pogłębienia życia religijnego jednostki aż do osiągnięcia przez nią swoistej pełni czy spełnienia. Na religijność składa się kilka istotnych elementów, wśród których wymienić trzeba: codzienne nawracanie się, żywą wiarę potwierdzoną działaniem, uczestnictwo w krzyżu Chrystusa, miłość nieprzyjaciół oraz współuczestnictwo w życiu Kościoła¹⁸. Religijność spełniona jest zakorzeniona w Transcendencji i wpływa w decydujący sposób na myślenie, odczuwanie, decydowanie, kształtowanie międzyludzkich relacji, doświadczenia i działania. Przenika ona całe życie człowieka i wszystkie jego struktury, stając się religijnością egzystencjalną. Dojrzała religijność umożliwia bycie na drodze, dialogowanie z Bogiem faktami swojego życia, nasycenie treściami religijnymi sfery intelektualnej i wolnościowej, co szczególnie widoczne jest w dokonywaniu religijnych decyzji życiowo doniosłych. Dzięki religijności egzystencjalnej niemal każde zdarzenie może stać się wydarzeniem odczytywanym w perspektywie wiary.

Religijność człowieka w okresie wczesnej dorosłości (od 25 do około 40 roku życia) to tzw. okres stabilności religijnej. W tym czasie ma miejsce zderzenie się idealizmu młodzieńczego i różnych przejawów autentyczności religijnej z realnością codziennego życia i twardeymi wymaganiami rzeczywistości. Zwłaszcza u tych, którzy założyli własne rodziny i zaangażowali się w relacje z innymi. Ma miejsce

---

¹⁷ P. Oleś, *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość, zmiana, integracja*, dz. cyt., s. 90-137.

¹⁸ C. Walesa, *Rozwój religijności człowieka*, t. 1, Lublin 2005, s. 143; tenże, *Rozwój religijności człowieka*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaza, Kraków 2006, s. 111-146.

również w ich życiu kształtowanie się kryteriów różnicowania i odróżniania zjawisk religijnych od niereligijnych. Zauważa się u osób dorosłych pewien konformizm religijny, polegający na dostosowaniu się do praktyk otoczenia i instytucji własnego środowiska. W tym czasie rodzice koncentrują się na wychowaniu swoich dzieci, stąd też ich zaangażowanie w wychowanie religijne i mimowolna lub świadomie zamierzona działalność kerygmaticzna, czyli przyjmowanie i przekazywanie religijności innym ludziom bardzo często staje się powodem ożywienia religijności osobistej, a także jej ugruntowania i stabilności, co wyraża się w świadomym i gorliwym uczestniczeniu w religijnych praktykach otoczenia i instytucji własnego środowiska. Niektóre formy uczestnictwa mają charakter twórczy i wnoszący pierwiastek ożywczy w aktywność religijną wspólnot lokalnych.

Religijność człowieka w wieku średnim (40-60) stanowi tzw. okres dojrzałości religijnej. Dostrzega się, że po 40 roku życia pojawią się u wierzących problemy związane z potrzebą rewizji i pogłębienia własnej religijności. Następuje u nich pewna polaryzacja religijności, co przejawia się w tym, że niektóre osoby stają się bardziej religijne, osiągając swoistą dojrzałość, a inne stają się bardziej indyferentne. U niektórych ma miejsce pogłębienie religijności, a u innych pogodzenie się z przeciętnością, codziennym rytmem zewnętrznych zajęć oraz poszukiwaniem wygody i stabilizacji typu egzystencjalnego¹⁹. Również w okresie średniej dorosłości pełnemu rozwojowi albo spełnieniu podlegają religijne ideały. Jest to istotne nie tylko dla zwieńczenia biegu życia jednostki ludzkiej, ale i dla międzypokoleniowej transmisji życia religijnego, gdyż owe religijne ideały oraz wzorce działań, a także religijne przedsięwzięcia, pragnienia i marzenia, dotyczące pełnego życia religijnego mają duży wpływ na innych a szczególnie na własne dzieci, wychowanków czy uczestników wspólnot religijnych.

---

¹⁹ C. Walesa, *Psychologiczna analiza rozwoju religijności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy*, w: *Psychologia religii*, red. Z. Chlewiński, Lublin 1982, s. 152-153.

Badania psychologiczne potwierdzają, że religijność człowieka dorosłego przybiera coraz bardziej złożone i skomplikowane formy²⁰.

Jednak jeżeli rozwój religijności przebiega pomyślnie, to osoby w wieku średniej dorosłości podejmują różne formy aktywności związane z problemami egzystencjalnymi świata i innych osób. Okazuje się, religia nadaje coraz głębszy sens ich życiu i odpowiada na fundamentalne pytania. Warto również wskazać, że religijność inaczej przeżywana jest przez kobiety a inaczej przez mężczyzn. Zasadniczo większą religijnością i pobożnością odznaczają się kobiety. Aczkolwiek dostrzec też trzeba, że mniej interesują się one sprawami doktrynalnymi czy dogmatycznymi i obserwuje się u nich znacznie mniej wątpliwości aniżeli u mężczyzn. Religijność kobiety podkreślona jest przede wszystkim przez praktyki religijne i rytuały. Religia zapewnia im szczególnie poczucie bezpieczeństwa²¹. Warto także zauważyć, że prowadzone badania w zakresie religijności wyraźnie wskazują, że dorośli, zarówno kobiety, jak i mężczyźni, deklarują potrzebę wsparcia ich w osiąganiu dojrzałości religijnej, a znaczącą rolę w tym procesie przypisują oni wiedzy religijnej.

* * *

W podsumowaniu stwierdzić należy, że rozwój człowieka nie kończy się wraz z osiągnięciem dorosłości, lecz jest procesem przekształcania się zachowań i struktury psychicznej człowieka w wymiarze całego życia. Osoba dorosła odznacza się stałą zdolnością przyjmowania nowych doświadczeń, odrzucania i krytycznego rewidowania starej wiedzy, włączania do swojej pamięci i myślenia nowych idei, punktów widzenia, paradygmatów naukowych i argumentów a także chęcią uczenia się. Charakteryzuje się ona zdolnością do funkcjonowania w nowych rolach społecznych i kształtuje u siebie cechy umożliwiające jej optymalne pełnienie tych ról, ponadto wykazuje się zdolnością

---

²⁰ Tenże, *Rozwój religijności człowieka*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, dz. cyt., s. 143-144.

²¹ Zob. A. Walulik, *Religia w kształtowaniu dorosłości. Perspektywa katolicka*, „Paedagogia Christiana” 2(2017), s. 171-186.

nieustannego doskonalenia i umiejętnością przystosowywania się do wymagań środowiska.

W perspektywie religijnej, uwzględniając ważne stwierdzenie Stanisława Kuczkowskiego, że rozwój religijny nigdy nie jest procesem zakończonym za życia jednostki, należy w praktyce duszpasterskiej ów rozwój ciągle stymulować i podejmować szereg działań, zwłaszcza poprzez formację intelektualną, duchową i apostołską. Chodzi bowiem o to, aby dojrzała religijność osób dorosłych obecna była nie tylko w doświadczeniu religijnym, ale również w postawach i zachowaniu, a także wyrażała się poprzez odważne świadectwo życia. Uwzględniając w praktyce pastoralnej znajomość psychologii ludzi dorosłych należy szczególnie zadbać o dobre przygotowanie osób dorosłych do małżeństwa, podjąć zadanie pedagogizacji rodziców i zapewnić małżonkom systematyczną pomoc w rozwiązywaniu przeżywanych przez nich konfliktów i kryzysów. Na podkreślenie zasługuje tutaj dobrze funkcjonujące poradnictwo pastoralne i katecheza dorosłych, pogłębiająca wiedzę religijną i zapewniająca formację duchową. Mając na uwadze otwartość dorosłych na innych, warto im również zaproponować udział w dziełach charytatywnych i apostołskich, a także uczestnictwo w ruchach i małych grupach religijnych.

Streszczenie

Duszpasterstwo dorosłych to działalność zbawcza Kościoła zaadresowana i dostosowana w swoich metodach i formach do osób dorosłych. Sytuuje się ono w ramach duszpasterstwa zwyczajnego, którego celem jest prowadzenie wiernych do spotkania z Bogiem w wierze i miłości. Można je również zaliczyć do duszpasterstwa nadzwyczajnego czyli zaadresowanego do grup i poszczególnych ludzi w danym środowisku, którzy ze względu na warunki życia i szczególne potrzeby religijne nie mogą dostatecznie korzystać z duszpasterstwa zwyczajnego. Jednak bez względu na jego usytuowanie w działalności pastoralnej Kościoła zawsze powinno być ono dostosowane do poziomu duchowego, intelektualnego, do wieku i zawodu oraz szczególnych potrzeb osób dorosłych.

Celem niniejszej publikacji jest wskazanie na wybrane elementy psychologii osób dorosłych mających znaczenie dla posługi duszpasterskiej. Uwaga

autora skupiła się wokół kryteriów dorosłości, podania charakterystyki psychologicznej osób w wieku średnim, zmian rozwojowych i zagadnienia dotyczącego religijności. Dla duszpasterstwa osoby w wieku średnim stanowią zarówno podmiot jak i przedmiot pastoralnego oddziaływania. Znajomość psychologii wieku średniego wskazuje, że rozwój człowieka ciągle trwa i nie kończy się wraz z osiągnięciem dorosłości, jednak wymaga on wsparcia zwłaszcza na płaszczyźnie religijnej.

Summary

Adult pastoral care is the Church's saving activity addressed and adapted in its methods and forms to adults. It is a part of ordinary pastoral work, which aims to lead the faithful to meet God in faith and love. They can also be included in extraordinary pastoral care, i.e. care addressed to groups and individual people in a given environment who, due to living conditions and special religious needs, cannot sufficiently benefit from ordinary pastoral care. However, regardless of its place in the pastoral activity of the Church, it should always be adapted to the spiritual, intellectual level, age and occupation as well as the special needs of adults.

The purpose of this publication is to identify selected elements of adult psychology relevant to pastoral ministry. The author's attention focused on the criteria of adulthood, giving psychological characteristics of middle-aged people, developmental changes and the issue of religiosity. For pastoral care, middle-aged people are both the subject and the object of pastoral influence. The knowledge of middle age psychology indicates that human development is still ongoing and does not end with adulthood, but it requires support especially on a religious level.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo dorosłych, dorosłość, wiek średni, psychologia, cechy psychiczne, zadania rozwojowe, religijność

Keywords: adult pastoral care, adulthood, middle age, psychology, mental characteristics, developmental tasks, religiosity

Bibliografia

- Brich A., Malim T., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Warszawa 1998.
- Chlewiński Z., *Dorosły – struktura*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1983, t. 4, kol. 123-124.

- Fiałkowski M., *Cele duszpasterstwa dorosłych*. „Warszawskie Studia Pastoralne” 14(2019), nr 2, s. 7-17.
- Fiałkowski M., *Dojrzały i aktywni we wspólnocie Kościoła. Założenia duszpasterstwa dorosłych*. „Warszawskie Studia Pastoralne” (2016), nr specjalny, s. 317-328.
- Misiaszek K., *Motywy na rzecz katechezy dorosłych*, „Studia Theologica Varsaviensia” 47(2009), nr 1, s. 13-25.
- Oleś P., *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość, zmiana, integracja*, Warszawa 2015
- Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000.
- Słownik psychologiczny*, red. J. Siuta, Kraków 2005.
- Solak S., *Człowiek i jego wychowanie. Zagadnienia wybrane*, Tarnów 2001.
- Szewczuk W., *Psychologia człowieka dorosłego*, Warszawa 1961.
- Walesa C., *Psychologiczna analiza rozwoju religijności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy*, w *Psychologia religii*, red. Z. Chlewiński, Lublin 1982, s. 143-180.
- Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, t. 1, Lublin 2005.
- Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaza, Kraków 2006, s. 111-146.

Biogram

Ks. Zbigniew Zarembki: kapłan diecezji włocławskiej; doktor habilitowany nauk teologicznych – specjalność teologia pastoralna; profesor nadzwyczajny UMK; pracownik naukowy w Katedrze Teologii Praktycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; kierownik Studiów Doktoranckich w zakresie nauk teologicznych oraz Przewodniczący Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne na UMK; współredaktor czasopisma teologicznego „Ateneum Kapłańskie”; redaktor tematyczny działu „Familia” w czasopiśmie „Teologia i Człowiek”; członek Toruńskiego Towarzystwa Naukowego w Toruniu; Teologicznego Towarzystwa Naukowego przy WSD we Włocławku oraz Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów Polskich. Wiceprezesa Fundacji „Pro Futuro Theologiae”; w swoich badaniach podejmuje zagadnienia szczegółowe z zakresu teologii praktycznej Kościoła, duszpasterstwa rodzin i familiologii; autor dwóch książek i kilkudziesięciu artykułów naukowych. E-mail: zzaremb@umk.pl